

Optimalizace

Metody hledání volných lokálních extrémů

Tomáš Kroupa, Mirko Navara

24. 4. 2024

FEL ČVUT

Vnitřek a hranice množiny

Extrémy funkce na množině

Podmínka prvního řádu

Parciální derivace druhého řádu

Taylorův polynom pro funkci $f: \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}$

Podmínky druhého řádu

Iterační metody **minimalizace funkce**

Gradientní metoda **minimalizace funkce**

Newtonova metoda **řešení soustavy rovnic**

Newtonova metoda **minimalizace funkce**

Jak najít sestupný směr diferencovatelné funkce při **minimalizaci**

Prokletí dimenzionality

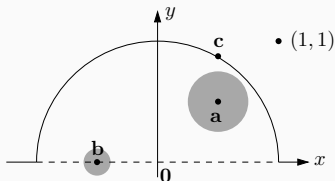
Vnitřek a hranice množiny

Nechť $X \subseteq \mathbb{R}^n$. Bod $\mathbf{x} \in \mathbb{R}^n$ je její

- **vnitřní bod**, pokud $\exists \varepsilon > 0 : B_\varepsilon(\mathbf{x}) \subseteq X$,
- **vnější bod**, pokud $\exists \varepsilon > 0 : B_\varepsilon(\mathbf{x}) \subseteq \mathbb{R}^n \setminus X$, tj. $B_\varepsilon(\mathbf{x}) \cap X = \emptyset$,
- **hraniční bod**, pokud $\forall \varepsilon > 0 : B_\varepsilon(\mathbf{x}) \cap X \neq \emptyset, B_\varepsilon(\mathbf{x}) \cap (\mathbb{R}^n \setminus X) \neq \emptyset$.

Které body jsou vnitřní a které hraniční?

$$X = \{(x, y) \in \mathbb{R}^2 \mid x^2 + y^2 \leq 1, y > 0\} \cup \{(1, 1)\}$$

Extrémy funkce na množině

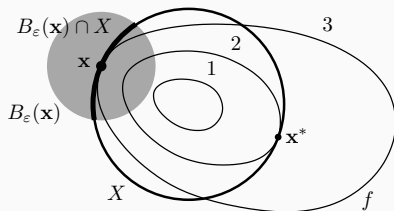
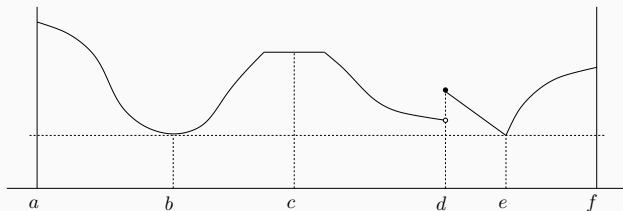
Funkce $f: \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}$ nabývá na množině $X \subseteq \mathbb{R}^n$ v bodě $\mathbf{x} \in X$

- **minima**, pokud $f(\mathbf{x}) \leq f(\mathbf{y})$ pro všechna $\mathbf{y} \in X$,
- **lokálního minima**, pokud existuje $\varepsilon > 0$ tak, že $f(\mathbf{x}) \leq f(\mathbf{y})$ pro všechna $\mathbf{y} \in X \cap B_\varepsilon(\mathbf{x})$.

(Lokální) minimum v bodě $\mathbf{x}$ je

- **volné**, pokud $\mathbf{x}$ je vnitřním bodem množiny X ,
- **vázané**, pokud $\mathbf{x}$ je hraničním bodem množiny X .

Extrémy funkce na množině – příklady

Podmínka prvního řádu

Stacionární bod $\mathbf{x} \in \mathbb{R}^n$ funkce $f: \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}$ splňuje $f'(\mathbf{x}) = \mathbf{0}$.

Věta

Nechť $X \subseteq \mathbb{R}^n$, $\mathbf{x} \in X$, je vnitřní bod množiny X a $f: \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}$ je diferencovatelná v $\mathbf{x}$. Je-li $\mathbf{x}$ lokální extrém funkce f na X , platí

$$f'(\mathbf{x}) = \mathbf{0},$$

tj. $\mathbf{x}$ je stacionární bod funkce f .

Stacionární body se celkem dobře hledají, takže mnoho úloh se budeme snažit převést na řešení soustavy rovnic $f'(\mathbf{x}) = \mathbf{0}$.

K rozhodnutí, zda stacionární bod je extrém, nám mohou (ale nemusí!) pomoci druhé derivace.

Parciální derivace druhého řádu

Věta

Nechť $f: \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}$ a $\mathbf{x} \in \mathbb{R}^n$. Jestliže druhé parciální derivace

$$\frac{\partial^2 f(\mathbf{x})}{\partial x_i \partial x_j} = D_j D_i f(\mathbf{x}), \quad \frac{\partial^2 f(\mathbf{x})}{\partial x_j \partial x_i} = D_i D_j f(\mathbf{x})$$

v bodě $\mathbf{x}$ existují a jsou v bodě $\mathbf{x}$ spojité, potom jsou si rovny.

Hessova matice je

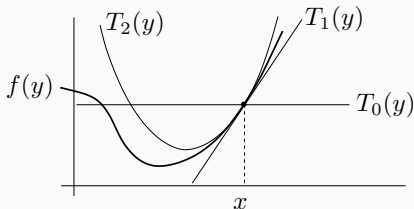
$$f''(\mathbf{x}) = \begin{bmatrix} \frac{\partial^2 f(\mathbf{x})}{\partial x_1 \partial x_1} & \cdots & \frac{\partial^2 f(\mathbf{x})}{\partial x_1 \partial x_n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ \frac{\partial^2 f(\mathbf{x})}{\partial x_n \partial x_1} & \cdots & \frac{\partial^2 f(\mathbf{x})}{\partial x_n \partial x_n} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} D_1 D_1 f(\mathbf{x}) & \cdots & D_n D_1 f(\mathbf{x}) \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ D_1 D_n f(\mathbf{x}) & \cdots & D_n D_n f(\mathbf{x}) \end{bmatrix} \in \mathbb{R}^{n \times n}$$

Obvykle symetrická, je maticí nějaké kvadratické formy.

Determinant Hessovy matice, $\det f''(\mathbf{x})$, se nazývá **hessián**.

Taylorův polynom pro funkci $f: \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}$

Hledáme polynom k -tého stupně $T_k: \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}$, který má v bodě $\mathbf{x}$ všechny parciální derivace až do řádu k stejné jako funkce f .

Taylorovy polomy v bodě $\mathbf{x}$ do stupně 2

$$T_0(\mathbf{y}) = f(\mathbf{x})$$

$$T_1(\mathbf{y}) = f(\mathbf{x}) + f'(\mathbf{x})(\mathbf{y} - \mathbf{x})$$

$$T_2(\mathbf{y}) = f(\mathbf{x}) + f'(\mathbf{x})(\mathbf{y} - \mathbf{x}) + \frac{1}{2}(\mathbf{y} - \mathbf{x})^T f''(\mathbf{x})(\mathbf{y} - \mathbf{x})$$

Věta

Nechť $X \subseteq \mathbb{R}^n$, $\mathbf{x} \in X$ je vnitřní bod množiny X a $f: \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}$ je dvakrát diferencovatelná v $\mathbf{x}$. Je-li $\mathbf{x}$ stacionární bod, platí:

- Pokud je $\mathbf{x}$ lokální minimum, pak je Hessova matice $f''(\mathbf{x})$ pozitivně semidefinitní.
- Pokud je $f''(\mathbf{x})$ pozitivně definitní, pak je $\mathbf{x}$ ostré lokální minimum.
- Pokud je $f''(\mathbf{x})$ indefinitní, pak $\mathbf{x}$ není lokální extrém, ale **sedlový bod**.

Iterační metody **minimalizace funkce**

Hledáme lokální minimum funkce $f: \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}$ pomocí konstrukce posloupnosti bodů $\mathbf{x}_0, \mathbf{x}_1, \dots \in \mathbb{R}^n$. Volíme počáteční bod $\mathbf{x}_0 \in \mathbb{R}^n$, **směr hledání** $\mathbf{v}_k \in \mathbb{R}^n$ a parametr $\alpha_k > 0$, určující **délku kroku** $\alpha_k \|\mathbf{v}\|$.

Iterace

$$\mathbf{x}_{k+1} = \mathbf{x}_k + \alpha_k \mathbf{v}_k.$$

- **Sestupná metoda** splňuje $f(\mathbf{x}_{k+1}) < f(\mathbf{x}_k)$.
- **Sestupný směr** $\mathbf{v}_k$ splňuje $f'(\mathbf{x}_k) \mathbf{v}_k < 0$ (tj. $\nabla f(\mathbf{x}_k)^T \mathbf{v}_k < 0$).

Iterace gradientní metody

$$\mathbf{x}_{k+1} = \mathbf{x}_k - \alpha_k \nabla f(\mathbf{x}_k) = \mathbf{x}_k - \alpha_k f'(\mathbf{x}_k)^T.$$

- Směr $-\nabla f(\mathbf{x}_k)$ je sestupný.
- Optimální parametr α_k lze nalézt minimalizací funkce

$$\varphi_k(\alpha) := f(\mathbf{x}_k + \alpha \mathbf{v}_k),$$

ale často to nestojí za velké úsilí.

- Můžeme zvolit α velké a exponenciálně zmenšovat, dokud nedocílíme pokles kritéria (pokud každý pokus stojí stejně!).
- Robustní metoda.
- Může konvergovat velmi pomalu.
- Alternativa: **Metoda sdružených gradientů** – zapamatuje si směr předchozích kroků a využije pro další postup.

Newtonova metoda řešení soustavy rovnic

Hledáme řešení soustavy rovnic $\mathbf{g}(\mathbf{x}) = \mathbf{0}$, kde $\mathbf{g}: \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^n$ je diferencovatelné zobrazení.

$$T_{1,k}(\mathbf{x}_{k+1}) = \mathbf{g}(\mathbf{x}_k) + \mathbf{g}'(\mathbf{x}_k)(\mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k) = \mathbf{0}.$$

Iterace

$$\mathbf{x}_{k+1} = \mathbf{x}_k - \mathbf{g}'(\mathbf{x}_k)^{-1} \mathbf{g}(\mathbf{x}_k).$$

- Jacobiho matice $\mathbf{g}'(\mathbf{x}_k)$ musí být regulární (raději dobře podmíněná).
- Rychlá konvergence, ale nezaručená.
- Nutno začít s dobrou počáteční aproximací řešení, $\mathbf{x}_0$.

Newtonova metoda **minimalizace funkce**

Hledáme možné lokální minimum dvakrát diferencovatelné funkce $f: \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}$ jako řešení rovnice $\mathbf{g}(\mathbf{x}) = \mathbf{0}$, kde $\mathbf{g}(\mathbf{x}) := \nabla f(\mathbf{x}) = f'(\mathbf{x})^\top$.

Iterace Newtonovy metody

$$\mathbf{x}_{k+1} = \mathbf{x}_k - \mathbf{g}'(\mathbf{x}_k)^{-1} \mathbf{g}(\mathbf{x}_k) = \mathbf{x}_k - f''(\mathbf{x}_k)^{-1} f'(\mathbf{x}_k)^\top,$$

obecněji

$$\mathbf{x}_{k+1} = \mathbf{x}_k - \mathbf{g}'(\mathbf{x}_k)^{-1} \mathbf{g}(\mathbf{x}_k) = \mathbf{x}_k - \alpha_k f''(\mathbf{x}_k)^{-1} f'(\mathbf{x}_k)^\top.$$

Pro srovnání:

Iterace gradientní metody

$$\mathbf{x}_{k+1} = \mathbf{x}_k - \alpha_k \mathbf{1} f'(\mathbf{x}_k)^\top.$$

Newtonova metoda **minimalizace funkce**

Hledáme možné lokální minimum dvakrát diferencovatelné funkce f jako řešení rovnice $\mathbf{g}(\mathbf{x}) = \mathbf{0}$, kde $\mathbf{g}(\mathbf{x}) := \nabla f(\mathbf{x}) = f'(\mathbf{x})^T$.

$$\mathbf{x}_{k+1} = \mathbf{x}_k - \mathbf{g}'(\mathbf{x}_k)^{-1} \mathbf{g}(\mathbf{x}_k) = \mathbf{x}_k - f''(\mathbf{x}_k)^{-1} f'(\mathbf{x}_k)^T.$$

- Používá affinní aproximaci zobrazení $\mathbf{g} = f'$, a tedy kvadratickou aproximaci funkce f .
- Zatímco při řešení obecné soustavy $\mathbf{g}(\mathbf{x}) = \mathbf{0}$ může být Jacobiho matice $\mathbf{g}'(\mathbf{x}_k)$ zobrazení $\mathbf{g}$ libovolná, zde je *symetrická*, neboť je to Hessova matice $f''(\mathbf{x}_k)$ funkce f .
- Přesto může být výpočet této matice a její inverze pracný.
- Je-li $f'(\mathbf{x}_k) = \mathbf{0}$, pak jsme našli stacionární bod (řešení?).

Kdy je Newtonův směr sestupný (mimo stacionární body)

Pro $f'(\mathbf{x}_k) \neq \mathbf{0}$ je **Newtonův směr** $-f''(\mathbf{x}_k)^{-1} f'(\mathbf{x}_k)^T$ sestupný, pokud je matice $f''(\mathbf{x}_k)$ pozitivně definitní.

Obecněji:

Tvrzení

Je-li $\mathbf{x} \in \mathbb{R}^n$, $\mathbf{x} \neq \mathbf{0}$, a $\mathbf{A} \in \mathbb{R}^{n \times n}$ symetrická pozitivně definitní matice, pak úhel $\angle(\mathbf{x}, \mathbf{A}\mathbf{x})$ je ostrý.

Důkaz

Výraz

$$\mathbf{x}^T \mathbf{A} \mathbf{x}$$

je současně skalárním součinem vektorů $\mathbf{x}$, $\mathbf{A}\mathbf{x}$ i pozitivně definitní kvadratickou formou, takže je kladný.

Totéž platí i pro inverzní matici $\mathbf{A}^{-1}$.

Jak snadno najít sestupný směr diferencovatelné funkce

Pro náhodně zvolený vektor $\mathbf{v}_k \in \mathbb{R}^n$ vypočteme směrovou derivaci

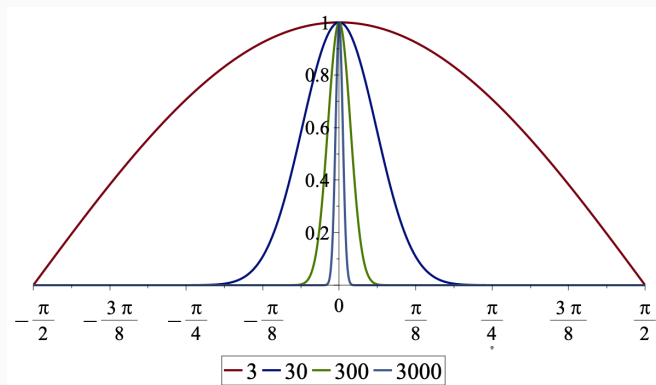
- je-li nulová, možná už jsme ve stacionárním bodě;
- je-li záporná, $\mathbf{v}_k$ je sestupný směr;
- je-li kladná, $-\mathbf{v}_k$ je sestupný směr.

Mohli bychom tedy směr volit náhodně, ale snažili jsme se postupovat lépe a rychleji.

Prokletí dimenzionality

Ve velké dimenzi jsou skoro všechny směry skoro kolmé:

Tvar (neznormované!) hustoty rozdělení zeměpisných šířek z rovnoměrného rozdělení na sféře v n dimenzích

Alternativa: Soustředíme se na menší počet dimenzí, v tom umíme vybrat směr a nedá to moc práce.

Opakujeme pro další dimenze

⇒ *BCD = block coordinate descent.*

Někdy se dá úloha rozložit na více menších, které se neovlivňují, nebo se aspoň ovlivňují málo.

Vhodné dimenze umí vybrat *PCA = principal component analysis.*

Reference

- T. Werner. *Optimalizace* (kapitola 8). Elektronická skripta. FEL ČVUT, 17. 10. 2022. https://cw.fel.cvut.cz/wiki/_media/courses/b0b33opt/opt.pdf
- J. Hamhalter a J. Tišer. *Diferenciální počet funkcí více proměnných*. FEL ČVUT, 2005. <https://math.fel.cvut.cz/en/people/tiser/dipocet.pdf>
- G. Goh. *Why Momentum Really Works*. <https://distill.pub/2017/momentum/>
- *Matlab Activities for Multivariable Calculus*. <https://mse.redwoods.edu/darnold/math50c/matlab/>
- M. Navara. *Matematika spojitého světa*. Elektronická skripta. FEL ČVUT, 2011. https://cmp.felk.cvut.cz/~navara/MSS/MSS_print.pdf